

Tadeusz Reroń

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Polska
treron@wr.onet.pl
ORCID: 0000-0003-1551-9131

Antoni Młotek – teolog moralista

Antoni Młotek – Moralist Theologian

ABSTRACT: The Second Vatican Council required of moral theology to make attempts to renew its methodological approach and ways of communication to a wider audience. Theologians participating in this process had to reckon with the current views of the discipline and the rapid changes that were taking place in the present world. Professor Father Antoni Młotek was among theologians distinguished in the field of the renewal of moral theology in Poland. Through his love of the Holy Bible and the Church, he actively co-created the environment for practicing moral theology. He pointed to the basic determinants of a Christian's moral life, the value of referring to patristic tradition and to some issues of detailed moral theology.

KEYWORDS: renewal of moral theology, determinants of Christian life, moral doctrine of the Fathers of the Church, history of theology at the University of Wrocław, sacramental life, Christian vision of marriage and the family, defence of human life

ABSTRAKT: Po Soborze Watykańskim II w teologii moralnej zostały podjęte próby jej odnowy w zakresie podejścia metodologicznego i sposobu przekazu szerszemu gronu odbiorców. Uczestniczący w tym procesie teologowie musieli liczyć się z dotychczasowymi ujęciami uprawianej dyscypliny oraz z szybkimi przemianami, jakie zachodzą w obecnym świecie. Do takich ludzi, zasłużonych na polu odnowy teologii moralnej w Polsce, należał ks. prof. Antoni Młotek. Przez swoją miłość do Pisma Świętego i Kościoła aktywnie współtworzył środowisko uprawiania teologii moralnej. Wskazywał na podstawowe wyznaczniki życia moralnego chrześcijanina, wartość odnoszenia się do tradycji patrystycznej oraz na niektóre zagadnienia teologii moralnej szczegółowej.

SŁOWA KLUCZOWE: odnowa teologii moralnej, wyznaczniki życia chrześcijańskiego, doktryna moralna Ojców Kościoła, historia teologii na Uniwersytecie Wrocławskim, życie sakramentalno-kultyczne, chrześcijańska wizja małżeństwa i rodziny, obrona życia ludzkiego

Wprowadzenie

Zadaniem Kościoła jest stałe rozbudzanie życia wiary przez podejmowanie refleksji nad jej treścią. Przepowiadanie prawd wiary znajduje swoje dopełnienie w ukazywaniu moralności chrześcijańskiej. Takie rozumienie misji ewangelizacyjnej odzwierciedlają dokumenty Kościoła, a także refleksja teologiczno-moralna, której przedmiotem jest życie Kościoła w świętości. Jan Paweł II stwierdza, że „w tę misję włączone jest też specyficzne zadanie tych, którzy z mandatu prawomocnych pasterzy nauczają teologii moralnej w Seminariach i na Wydziałach Teologicznych”¹. Teologia moralna kształtuje się nie tylko przez szkoły teologiczne, ale również poprzez konkretne osoby. Badania naukowe naznaczone są bowiem zawsze osobowością badacza, noszą niejako jego znamię². Oczywiście wydaje się zatem potrzeba objęcia refleksją dorobku poszczególnych teologów moralistów. Szczególnie odnosi się to do teologów czasów przełomowych, które wymagają porzucenia tego, co przestarzałe, i otworzenia się na nowe wyzwania.

Wyzwaniem dla teologów moralistów i jednocześnie dla Kościoła poprzedniego wieku był niewątpliwie Sobór Watykański II. Zapoczątkował on głębokie przemiany w teologii, w tym również w teologii moralnej, i pomimo upływu lat pozostaje źródłem inspiracji dla odnowy nauk teologicznych. Rozpoczęta przed Soborem i kontynuowana po nim odnowa teologii moralnej postawiła przed teologami moralistami tamtego okresu podwójne wyzwanie. Najpierw chodziło o ponowne rozważenie własnej dyscypliny naukowej od strony jej metodologii, tak by jeszcze mocniej ujawniła się specyfika moralności chrześcijańskiej. Następnie zaś, by płaszczyzna refleksji odnowionej teologii moralnej związana była z ujawnieniem się nowych obszarów ludzkiej działalności, które należało uwzględnić w refleksji teologiczno-moralnej.

Zadanie to spoczęło na pokoleniu teologów doby Soboru. Do tego grona należał Ksiądz Profesor Antoni Młotek³, który formację rozpoczął jeszcze przed Vaticanum II, ale swoje posłannictwo wypełnił jako ten, który chciał uwzględnić nauczanie soborowe we własnych badaniach naukowych. Razem

¹ Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor*, Watykan 1993, nr 110 (dalej: VS).

² Por. VS 109.

³ Ks. Profesor Młotek wywodzi się z wrocławskiego środowiska naukowego. Urodzony 23 października 1940 w Dawidowie k. Lwowa, zmarł we Wrocławiu 2 kwietnia 2018 roku. Należał do czołowych teologów moralistów polskich obok ks. S. Olejnika, ks. S. Rosika, ks. J. Kowalskiego, ks. F. Greniuka, ks. J. Nagórnego czy ks. A. Marcola. Szerzej: T. Reroń, *Ksiądz Profesor Antoni Młotek – wrocławski teolog moralista*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 72 (2019), nr 2, s. 216–225.

z innymi podjął trud przełożenia nauczania Ojców Soboru na język teologii. By tego dokonać, musiał wyjść z ram starych schematów teologicznych i odnaleźć się w soborowej propozycji nowego spojrzenia na własną dziedzinę naukową.

Stawiając sobie za cel ukazanie wkładu A. Młotka w posoborową odnowę teologii w Polsce, nie można ograniczyć się jedynie do prezentacji jego merytorycznych osiągnięć, do przedstawienia wszystkich istotnych tematów z zakresu teologii moralnej ogólnej i szczegółowej, które podejmował – chodzi o wskazanie najważniejszych rysów nowego posoborowego podejścia do tej dyscypliny. Mimo że zasadnicze badania naukowe księdza Młotka dotyczyły problematyki z zakresu teologii moralnej fundamentalnej, podejmował on również zagadnienia teologii moralnej szczegółowej. Chodziło mu bowiem o odpowiedzenie na wezwanie Soboru, by dostrzegać i odczytywać znaki czasu.

Wkład w odnowę teologii moralnej

Teologia moralna ma dynamiczny charakter. W związku z tym powstaje nieustanna potrzeba jej odnowy. Od początku jej istnienia teologowie moraliści mają głęboką świadomość jej braków, dlatego, aby nie zatraciła swojej istoty, muszą stale ją rozwijać. Inną racją, dla której odnowa teologii moralnej staje się konieczna, są rodzące się świeckie systemy etyczne. Teolog moralista musi wejść z nimi w dialog, który jednocześnie staje się wyzwaniem, czyli znakiem czasu. Jako znaki czasu należy również traktować nowe problemy moralne, wobec których człowiek powinien zająć stanowisko zgodne z nauczaniem Kościoła.

W odnowę polskiej teologii moralnej, jaka dokonała się po Soborze Watykańskim II, swoją działalnością wpisał się m.in. Ksiądz Profesor Młotek⁴. Choć wykształcony w teologii moralnej przedsoborowej, którą znał i rozumiał, miał świadomość, że nie można się na niej zatrzymać. Był głęboko przekonany, że trzeba podjąć wysiłek jej odnowy w duchu wskazań soborowych. Dlatego właśnie odrzucał niektóre aspekty przedsoborowej teologii moralnej. Należy jednak podkreślić, że Profesor bronił jednocześnie ciągłości w nauczaniu moralności chrześcijańskiej. Uważał, że odnowa teologii moralnej nie oznacza, że odrzuca się stare i tworzy zupełnie nowe, ale że pewne rzeczy trzeba na nowo wydobyć z istniejącego bogactwa tradycji.

Jeśli teologia moralna ma wypełnić swoje zadanie, musi wyzwolić się z kryzysu, którego przyczyn należy upatrywać w jeszcze przedsoborowym podejściu do

⁴ Pionierami odnowy teologii moralnej w Polsce byli m.in.: S. Smoleński, S. Olejnik, S. Rosik, F. Greniuk.

zagadnień moralnych. Najpoważniejszym przejawem kryzysu moralnych zasad oraz postaw jest według Młoteka negatywizm moralny, który na przestrzeni wieków zdobył silną pozycję w podchodzeniu do moralności⁵.

Negatywizm moralny prowadzi do etycznego minimalizmu oraz legalizmu. Postępowanie moralne wyznaczone przez formuły negatywne sprowadza życie chrześcijan do przeciętności oraz zamyka na wyższy stopień moralnego rozwoju⁶. Równie istotne dla moralnego życia chrześcijanina było nastawienie legalistyczne. Polegało ono na bezwzględnym posłuszeństwie prawu, czy to pisanemu, czy niepisanemu. Przejawem takiej postawy był także rygoryzm moralny.

Problematyka rygoryzmu została uwzględniona przez Profesora już w artykułach poświęconych niniejszej postawie istniejącej w okresie patrystycznym⁷. Doszukuje się on m.in. źródeł zaistniałych poglądów⁸. Podejmuje także kwestię przewyciężenia rygoryzmu moralnego w niektórych szczególnych sytuacjach etycznych⁹.

Przedstawiciele teologii moralnej dotychczas ograniczali się w uzasadnianiu wykładni prawa moralnego do bezkrytycznego powielania poprzedników, a nie do podstawowego odniesienia do Objawienia¹⁰. Moralisci ponadto zatrzymywali się na tradycyjnych problemach, nie podejmując nowej problematyki, która coraz częściej pojawiała się w szybko zmieniającym się świecie. Niniejsza sytuacja teologii moralnej sprawiła, że pojawiła się potrzeba jej przemiany¹¹.

Sobór co prawda nie wypracował osobnego dokumentu, który specjalnie byłby poświęcony teologii moralnej, ale problemy i wskazania, jakie powinny zainteresować moralistę, znajdują się na wielu jego kartach. Szczególną uwagę należy zwrócić na Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius*, gdzie staranie o teologię moralną wyrażone jest w słowach: „szczególną troskę należy skierować ku udoskonaleniu teologii moralnej, której naukowy wykład karmiony

⁵ Por. A. Młotek, *Specyficzne rysy polskiej teologii moralnej*, „Colloquium Salutis” 20 (1988), s. 214.

⁶ Por. A. Młotek, *Synteza teologii moralnej*, „Colloquium Salutis” 13 (1981), s. 321.

⁷ Por. A. Młotek, *Il rigorismo morale della Chiesa primitiva occidentale*, „Rivista di Teologia Morale” 10 (1979), s. 419–433.

⁸ Por. A. Młotek, *U źródeł chrześcijańskiego rygoryzmu moralnego*, „Studia Antiquitatis Christianae” 2 (1980), s. 244–260.

⁹ Por. A. Młotek, *Próby przewyciężenia augustyńskiego rygoryzmu w sprawie kłamstwa i obrony sekretu*, „Colloquium Salutis” 13 (1981), s. 235–248.

¹⁰ Por. J. Pryszmont, *Historia teologii moralnej*, Warszawa 1987, s. 188–196.

¹¹ Ks. Młotek zauważa, że polscy moralisci już na wiele lat przed Vaticanum II wysuwali postulaty dotyczące odnowy tej dyscypliny teologicznej. Por. A. Młotek, *W poszukiwaniu specyfiki polskiej teologii moralnej*, [w:] *Szkice o teologii polskiej*, C.S. Napiórkowski (red.), Poznań 1988, s. 52.

w większej mierze nauką Pisma Świętego niech ukazuje wzniosłość powołania wiernych w Chrystusie i ich obowiązek przynoszenia owocu miłości za życie świata” (DFK 16). Natomiast Konstytucja *Gaudium et spes* uwrażliwia Kościół, a związku z tym teologię moralną, na problemy człowieka żyjącego współcześnie¹².

Teologia moralna Księdza Młotka z pewnością wpisuje się w nurt odnowy posoborowej. Wskazują na to podejmowane przez niego tematy zgodne z zamysłem Ojców Soborowych. Jedne z nich pobudzają Profesora do zatrzymania się nad aktualnymi zjawiskami życia moralnego i próbują odpowiedzieć na nowe sytuacje etyczne, w których znajduje się współczesny człowiek. W kolejnych widzi potrzebę wysiłku sprostania współczesnej epoce przez sięganie do źródeł stojących najbliżej zbawczego zdarzenia, spełnionego w tajemnicy Chrystusa, czyli do Biblii. Jest to tym bardziej konieczne, że „w polskiej teologii moralnej jest znikoma jej obecność”¹³. Pismo Święte jest bowiem źródłem życia duchowego chrześcijan i ułatwia rozpoznanie znaków czasu¹⁴.

Konieczność odwołania się do Biblii wiąże się nade wszystko z fundamentalnym ujęciem moralności chrześcijańskiej, jakim jest powołanie do zbawienia przez wiarę w Jezusa Chrystusa¹⁵. Wiara w Jezusa Chrystusa rodzi się zawsze z przyjęcia Słowa Bożego. Profesor zdaje sobie sprawę, że dzięki Pismu Świętemu Kościół mógł kiedyś dawać i obecnie daje człowiekowi odpowiedź na pytania moralne¹⁶.

Obok Biblii źródłem szczególnie umiłowanym przez Profesora jest dorobek okresu patrystycznego. Zna on i z powodzeniem wykorzystuje dzieła wielu Ojców Kościoła, wskazując na stałą aktualność ich myśli teologicznej. Nie chodzi mu jedynie o pochylenie się nad przeszłością chrześcijańskiej doktryny moralnej. Profesor wyraża głębokie przekonanie, że właśnie dzięki głębszemu odczytaniu wkładu patrystyki w refleksję nad moralnością chrześcijańską w powiązaniu z biblijnym fundamentem tej moralności można lepiej zrozumieć pewne istotne aspekty odnowionej teologii moralnej¹⁷.

¹² Por. F. Greniuk, *Katolicka teologia moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości*, Lublin 1993, s. 50.

¹³ A. Młotek, *W poszukiwaniu specyfiki...*, dz. cyt., s. 51.

¹⁴ Por. A. Młotek, *Pismo Święte jako źródło życia duchowego pierwszych chrześcijan*, [w:] *Żyjemy dla Pana*, M. Rosik (red.), Wrocław 2005, s. 449–456.

¹⁵ Por. A. Młotek, *Znaczenie duszpastersko-wychowawcze Biblii według Ojców Kościoła*, „Katecheta” 25 (1981), s. 77–81.

¹⁶ Por. A. Młotek, *Pismo Święte w życiu pierwszych chrześcijan*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30 (1977), s. 310–323.

¹⁷ Por. A. Młotek, *Alla ricerca della particolarità delle teologia morale polacca*, „Angelicum” 71 (1994), s. 188.

Nurty etyczne wywodzące się z kręgu myśli niechrześcijańskiej wskazują na stale obecne wśród ludzi pytanie o powinność moralną oraz potrzebę wypracowania wspólnego systemu, na podstawie którego człowiek mógłby dokonywać właściwych wyborów. W dyskusję z tymi nurtami włączył się Ksiądz Młotek i spotkanie z odmiennym sposobem myślenia wykorzystał do lepszego ukazania specyfiki katolickiej teologii moralnej¹⁸.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że Profesor dostrzegł wielki wpływ kultu maryjnego na formowanie się moralności posoborowej u wiernych w Polsce. „Kult oddany Matce Najświętszej przejawia się w uznaniu Jej godności, w miłości i wdzięczności, we wzywaniu Jej pomocy, a także w naśladowaniu Jej i służbie”¹⁹. Element maryjny uwydatnia się wyraźnie – zauważa – w „poczuciu odpowiedzialności katolików w Polsce za dzieło II Soboru Watykańskiego”²⁰.

Podstawowe wyznaczniki życia moralnego

W swych badaniach naukowych Ksiądz Młotek próbował ukazać z jednej strony istotę moralności chrześcijańskiej, z drugiej zaś podstawowe wyznaczniki i cechy charakterystyczne życia moralnego. Chodzi tu głównie o różne aspekty szeroko rozumianej antropologii moralnej. Nie można bowiem mówić o wymaganiach etycznych, jeśli najpierw nie odpowie się na pytanie, kogo te wymagania dotyczą i komu służą.

W wizji człowieka najważniejsza jest perspektywa chrystocentryczna²¹. Podmiotem moralności jest dla Profesora człowiek odnowiony w Chrystusie. Przywołując nauczanie Ojców Kościoła, podkreśla, że nowy człowiek odnajduje siebie w pełni, kiedy przyswaja sobie całą rzeczywistość Wcielenia i Odkupienia. Poznając Chrystusa, człowiek doświadcza miłości Boga, która w Nim staje się namacalna i widzialna²². Dla chrześcijanina pozostaje więc jedyny sposób

¹⁸ Por. A. Młotek, *Myśl etyczna Tadeusza Kotarbińskiego*, „Collectanea Theologica” 51 (1982), f. 3, s. 18–24.

¹⁹ A. Młotek, *Maryjne inspiracje w kształtowaniu postaw wiary i moralności narodu polskiego*, „Chrześcijanin w Świecie” 14 (1982), nr 4–5, s. 3.

²⁰ A. Młotek, *Maryjne inspiracje...*, dz. cyt., s. 18.

²¹ Por. P. Góralczyk, *Chrystocentryzm ewangeliczny*, [w:] Jan Paweł II, *Encyklopedia Nauczania Moralnego*, J. Nagórny, K. Jeżyna (red.), Radom 1995, s. 99.

²² A. Młotek, *Chrystocentryzm życia moralnego w ujęciu św. Ambrożego. Zarys problematyki*, „Colloquium Salutis” 16 (1984), s. 245–262; A. Młotek, *Chrystologiczna koncentracja w nauce św. Ambrożego z Mediolanu*, „Vox Patrum” 6–7 (1984), s. 249–267.

życia: ma naśladować Chrystusa, aktualizować Jego posłannictwo i podążać za Nim jako uczeń²³.

Przeznaczeniem człowieka (finalizm) jest być uczestnikiem szczęścia bezwzględnego, które możliwe jest jedynie w sferze nadprzyrodzonej. Nie istnieje bowiem – według Młotka – szczęście przyrodzone samo w sobie. Ostateczny cel przyrodzony może być osiągnięty tylko w łączności z celem nadprzyrodzonym²⁴. Człowiek osiągnąwszy kres swego przeznaczenia, staje się posiadaczem tego, czego domaga się cała jego istota. Zarówno antropologia teologiczno-moralna, jak i prawda o finalizmie życia chrześcijańskiego odsłaniają jeszcze jedną podstawową perspektywę. „Nowy człowiek w Chrystusie” powołany jest do życia z Bogiem. To powołanie powinno być odczytane na płaszczyźnie moralnej.

Sobór Watykański II postulował odnowienie teologii moralnej z wykorzystaniem idei wiodących odczytanych z Objawienia Bożego. W jego dokumentach można odnaleźć odwołanie do kategorii powołania. Powołanie jako naczelną zasadą życia moralnego znajduje również miejsce w publikacjach Księdza Młotka. W ujęciu moralności życia chrześcijańskiego według Profesora nowy człowiek w Chrystusie odczytuje prawdę o sobie i sposobie swojego życia z istoty swej natury oraz z finalnego przeznaczenia do partycypowania w Boskim życiu²⁵.

Przedstawiona koncepcja powołania – zaproponowana przez Młotka – ukazuje prawdę, że nie jest ono wartością przeznaczoną dla nielicznych, ale dotyczy każdego człowieka, stworzonego na Boży obraz i przeznaczonego do życia wiecznego z Bogiem. Nie chodzi o powołanie do pełnienia konkretnych zadań, ale o powołanie do życia z Bogiem.

Punktem wyjścia do urzeczywistnienia własnej drogi powołania jest gotowość zaangażowania się w wypełnienie Bożego zamiaru z miłości do Stwórcy i Zbawcy. Młotek jest przekonany, że dokonuje się to na drodze wiary i miłości. Wiara jest postawą fundamentalną, w której zawiera się cała odpowiedź chrześcijanina na wezwanie Boże²⁶. Dopiero w jej świetle można podejmować dalsze wybory związane z odczytaniem i przyjęciem powołania.

Ten wybór wiary, posłuszeństwa wierze, poprzez które człowiek cały powierza się Bogu, to nic innego jak wybór podstawowy. To on decyduje o sensie całej

²³ Por. A. Młotek, *Niczego nie przedkładać ponad miłość do Chrystusa. Chrystocentryzm życia moralnego w ujęciu św. Benedykta*, [w:] *Osoba – Kościół – społeczeństwo*, I. Dec (red.), Wrocław 1992, s. 321–322.

²⁴ Por. A. Młotek, *Synteza teologii moralnej*, dz. cyt., s. 323

²⁵ Por. A. Młotek, *Trynitarne aspekty moralności w nauczaniu Ojców Kościoła*, „Colloquium Salutis” 7 (1975), s. 258.

²⁶ Por. A. Młotek, *Trynitarne aspekty...*, dz. cyt., s. 269.

egzystencji osoby ludzkiej i o jej życiowym ukierunkowaniu²⁷. Dopiero na tej podstawie podejmowane będą kolejne, coraz bardziej konkretne wybory życiowe.

Nie ulega wątpliwości, że podstawowy wybór, jakiego dokonuje człowiek, nie może pozostać jedynie w sferze teorii, ale musi pociągnąć za sobą przyjęcie określonej hierarchii wartości. Młotek wyjaśnia, że jej celem jest ujmowanie doczesnych wartości jako względnych i ograniczonych w stosunku do Wartości Najwyższej, jaką jest Osobowy Bóg²⁸. Musi się ona ujawniać w każdej konkretnej decyzji człowieka, a więc w każdym jego czynie. Jeśli człowiek podejmuje konkretne decyzje zgodne z zasadniczym wyborem, to powodują one utrwalenie i umocnienie tego wyboru²⁹. Decyzje jemu przeciwne osłabiają go, a nawet mogą doprowadzić do odwołania wyboru zasadniczego.

Człowiek powołany do życia z Bogiem jest człowiekiem, który nosi w sobie piętno grzechu. Mimo że jest obdarowany nowym życiem w Chrystusie, nadal pozostaje na tyle wolny, że może wybierać przeciw Bogu. Profesor przypomina, że człowiek od zarania swego istnienia zastanawia się nad tajemnicą zła i nieprawości³⁰. W obrębie tych pytań mieści się zarówno fakt obiektywnego zła, które człowiek postrzega w otaczającej go rzeczywistości, jak i subiektywnej winy, którą odczuwa w sobie skutek własnego postępowania.

Dla Księdza Młotki jest oczywiste, że tak mocne ukazanie w Piśmie Świętym potęgi zła i jego zwycięstwa nad dobrem w człowieku ma swoją historiozbowczą celowość. Na tym tle o wiele mocniej zostaje podkreślona niezmienna inicjatywa Boga, który poszukuje człowieka, aby obdarzyć go łaską pojednania i sprowadzić z powrotem do Siebie³¹. Profesor podkreśla, że zbawcza inicjatywa Boga i obiektywne pojednanie dokonane już przez Chrystusa muszą być dopełnione osobistym wysiłkiem grzesznika, czyli aktem nawrócenia³². Właśnie nawrócenie (*metanoia*), a nie jedynie praktyka pokutna, jest właściwą postawą człowieka. Chodzi tu nade wszystko o wewnętrzną przemianę umysłu i serca.

Ksiądz Młotek podkreśla dowartościowanie wymiaru wspólnotowego w posoborowym ujęciu moralności chrześcijańskiej. Człowiek bowiem jest zdolny do określenia siebie wobec innych poprzez dar z siebie i przyjęcie daru od drugiego

²⁷ Por. A. Młotek, „Wybór podstawowy” w teologii moralnej i w życiu, „Homo Dei” 49 (1998), s. 172–181.

²⁸ Por. A. Młotek, *Wybór podstawowy i konkretne postępowanie w świetle encykliki Veritatis splendor*, [w:] *W prawdzie ku wolności*, E. Janiak (red.), Wrocław 1994, s. 259.

²⁹ Por. A. Młotek, *Wybór podstawowy...*, dz. cyt., s. 260.

³⁰ Por. A. Młotek, *Powrót do Ojca. Wokół chrześcijańskiej idei pojednania i pokuty*, Wrocław 1999, s. 24.

³¹ Por. A. Młotek, *Powrót do Ojca...*, dz. cyt., s. 27.

³² Por. A. Młotek, *Powrót do Ojca...*, dz. cyt., s. 34.

człowieka. W ten sposób wchodzi w relacje o charakterze osobowym i odsłania społeczny charakter swego istnienia³³.

Profesor przypomina, że chrześcijanin zobowiązany jest do rozpoznawania wspólnotowego charakteru swego powołania. Poznając Boga, rozpoznaje też wzór wspólnoty, jaki istnieje w tajemnicy Trójcy Świętej. W odniesieniu do tej tajemnicy moralność chrześcijańska jawi się jako moralność miłości³⁴.

Młotek dopełnia swoje spojrzenie na powołanie wspólnotowe o wymiar eklezjalny. Chrześcijanie, którzy wezwani są do budowania różnych społeczności świeckich, mających być wspólnotami osób, czynią to w komunii, którą stanowią jako Kościół. Ksiądz Profesor, rozwijając swoją refleksję na temat wspólnoty Kościoła, podkreśla, że udział w niej oznacza dla chrześcijanina nie tylko czerpanie z darów Bożych ukrytych w sakramentach świętych, Ewangelii czy sile, jaką niesie rodzina Boża. Jest to także odpowiedzialność za tę wspólnotę³⁵. Chrześcijanin żyje i działa w Kościele, nie może zatem pozostawać bierny wobec niego. Chrystus podkreśla wyraźnie, że założony przez Niego Kościół ma być misyjny. Trzeba zatem, zauważa Młotek, „przekazywać innym prawdę, szerzyć ją wśród tych, którzy jej nie znają. Ewangelia jest światłem i dobrą nowiną dla wszystkich”³⁶.

Doktryna moralna Ojców Kościoła

Zainteresowania naukowe Profesora ukierunkowane zostały w dużej mierze na badania z zakresu historii teologii moralnej. Wychodzi on bowiem z założenia, że dobra znajomość historii teologii moralnej jest właściwie niezbędna dla zrozumienia obecnego stanu teologii moralnej. Stanowi ona dobry punkt wyjścia do dalszych przemyśleń, które stale powinny być podejmowane. Badania nad historią teologii moralnej pozwalają nie tylko zdobyć ogólną wizję rozwoju myśli moralnej, lecz także zapoznać się z powstawaniem pojęć, rodzeniem się

³³ Młotek podkreśla, że na ten fakt wskazywali już Ojcowie Kościoła: por. A. Młotek, *Spoleczne rysy moralności według augustyńskiej koncepcji „Christus totus”*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 24 (1977), nr 3, s. 11–17; A. Młotek, *Wspólnotowe oblicze moralności według Augustyńskiej koncepcji „Christus totus”*, [w:] *Teologia nauk o Bogu*, Kraków 1997, s. 260–261.

³⁴ Por. A. Młotek, *Chrześcijański styl życia godziwego*, „Biuletyn Synodu Archidiecezji Wrocławskiej” 5 (1990), nr 4, s. 7.

³⁵ Por. A. Młotek, *Życie po chrześcijaństwie w zaraniu trzeciego tysiąclecia*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2 (1994), nr 2, s. 20.

³⁶ A. Młotek, *Misje – istotny wymiar Kościoła*, [w:] *Maius Ac Divinius*, W. Irek, H. Schambeck (red.), Wrocław 2009, s. 539; por. A. Młotek, *Sens misji dzisiaj*, „Nowe Życie” 7 (1989), nr 12, s. 14.

idei, kształtowaniem się koncepcji oraz ich przyjmowaniem się w praktyce życia chrześcijańskiego.

Weryfikowanie dawniejszych ujęć pod tym kątem jest stałą potrzebą przy uprawianiu teologii moralnej. Stąd zrozumiałe jest, że wielką wagę dla tych celów posiada znajomość przemian, jakie zachodziły w dziejach myśli moralnej. Godnym podkreślenia jest zatem wkład Księdza Profesora w poznanie teologii moralnej antyku chrześcijańskiego³⁷. Młotek jako badacz dziejów wczesnochrześcijańskich stawia najpierw pytanie, czy nauczanie w Kościele starożytnym jest dziś aktualne. Odpowiadając pozytywnie, dowodzi jego aktualności zarówno w zakresie katechezy patrystycznej³⁸, praktyk pokutnych³⁹, jak i w całym nauczaniu moralnym Kościoła tego czasu⁴⁰.

Profesora interesuje sytuacja Kościoła w tym zwrotnym okresie, w którym zmienia się od podstaw. Sens pytania o kwestie moralne w IV stuleciu jawi się tym wyraźniej, że oficjalne zniesienie pogaństwa nie oznaczało zmiany postaw moralnych w poszczególnych ludziach. Jest faktem, że masy się nawracały. W ciągu paru dziesiątków lat więcej się nawróciło aniżeli w paruset poprzednich. Zaczął wchodzić w grę interes osobisty człowieka. Mnożyły się więc rzesze połowicznie nawróconych i oportunistów⁴¹.

W swych publikacjach Młotek precyzyjnie ukazał stanowisko ówczesnego Kościoła wobec specyficznych dla tego stulecia zagadnień moralnych. Chodziło mu bowiem o naświetlenie problematyki życia moralnego w Kościele bogatym w wydarzenia przełomowego IV stulecia. To trudne zadanie wykonał znakomicie, rozpatrując kolejno takie sprawy jak: życie sakramentalne, pełnienie trzech rodzajów służby w Kościele, relacje między Kościołem a Cesarstwem Rzymskim, stosunek chrześcijan do pogan, zagrożenia i obrona jedności Kościoła, zagadnienia społeczne, wreszcie problemy życia duchowego skupione wokół spraw ascezy⁴².

³⁷ Por. A. Szafulski, *Treść patrystyczna w twórczości naukowej ks. A. Młotka*, [w:] *Ut vitam habeant. Orędzie moralne Ojców Kościoła*, A. Szafulski (red.), Wrocław 2011, s. 31.

³⁸ Por. A. Młotek, *Czy katecheza patrystyczna jest aktualna?*, „Katecheta” 23 (1979), s. 28–29; A. Młotek, *Aktualne wartości katechezy patrystycznej*, „Znak” 31 (1970), nr 306, s. 1348–1351.

³⁹ Por. A. Młotek, *Aktualne wartości dawnej praktyki pokutnej w Kościele*, „Chrześcijanin w Świecie” 14 (1982), nr 9, s. 49–63.

⁴⁰ Por. A. Młotek, *Aktualność myśli Ojców Kościoła*, „Collectanea Theologica” 43 (1973), f. 4, s. 85–88.

⁴¹ Por. T. Reroń, *Ksiądz Profesor Antoni Młotek. Badacz dziejów wczesnochrześcijańskiej teologii moralnej*, [w:] *Ut vitam habeant...*, dz. cyt., s. 29.

⁴² Por. S. Olejnik, *Ks. prof. Antoni Młotek – uczonec, teolog, moralista*, [w:] *W kręgu chrześcijańskiego orędzia moralnego. Księga Jubileuszowa poświęcona ks. prof. Antoniemu Młotkowi*, M. Biskup, T. Reroń (red.), Wrocław 2000, s. 81.

Profesor podjął się także ukazania konieczności apostołstwa katolików świeckich w tamtym okresie⁴³. Żyli oni w o wiele trudniejszych niż obecnie czasach, choćby z tego względu, że mimo edyktu konstancjańskiego cesarskie prawa wciąż nie sprzyjały realizacji tego, czego Ewangelia domagała się od chrześcijan w dobie niewolnictwa i wielkich nierówności⁴⁴. To wezwanie do apostołstwa wynikało z integralnej wizji życia chrześcijańskiego, ujętego w perspektywie zaangażowania w świat doczesny. Wskazując na moralny wymiar apostołstwa chrześcijan, Młotek podkreśla, że konieczna jest jedność ich życia nadprzyrodzonego i doczesnego. Poprzez apostołstwo chrześcijanie tego czasu nie tylko przemieniali kształt życia doczesnego, ale także przepajali je treściami ewangelicznymi⁴⁵.

Do kategorii badań Księdza Młotka nad starożytnością chrześcijańską zaliczyć należy również problematykę kapłaństwa wiernych. Ojcowie Kościoła, zauważa, „rozróżniali wyraźnie dwie formy kapłaństwa: kleru i wiernych”⁴⁶. W ich wypowiedziach znajduje się potwierdzenie tezy głoszonej przez Vaticanum II (KK 10), że powszechne kapłaństwo wiernych i kapłaństwo hierarchiczne są sobie przyporządkowane. Jedno i drugie uczestniczy w jednym kapłaństwie Chrystusowym. Uczestnictwo wiernych w kapłaństwie Chrystusa dokonuje się w Chrście Świętym⁴⁷.

Realizacja kapłaństwa wiernych znajduje swe odbicie w obowiązku wychowania po chrześcijańsku dzieci. Według św. Augustyna trzeba to zadanie zacząć jak najwcześniej. Obowiązek chrześcijańskiego wychowania wynika z faktu, że to rodzice są pierwszymi zwiastunami wiary dla swych dzieci. Są bowiem domowym sanktuarium Kościoła, gdzie „funkcje ojca i matki nabierają cech kapłańskiego powołania”⁴⁸. Łączy się ściśle z tym zadaniem „konieczność pogłębiania znajomości wiary”⁴⁹.

⁴³ Por. A. Młotek, *Patrystyczna koncepcja apostołstwa chrześcijan*, „Colloquium Salutis” 6 (1974), s. 223–234.

⁴⁴ Por. J. Kowalski, *Ksiądz Profesor Antoni Młotek. Dydaktyk i badacz moralnych problemów antyku chrześcijańskiego*, [w:] *Ut vitam habeant...*, dz. cyt., s. 23–24.

⁴⁵ Por. A. Młotek, *Zobowiązanie katolików świeckich do apostołstwa według Ojców Kościoła*, „Colloquium Salutis” 4 (1972), s. 202.

⁴⁶ A. Młotek, *Kapłaństwo wiernych w nauce Ojców Kościoła*, „Vox Patrum” 13–15 (1993–1995), s. 248.

⁴⁷ Por. A. Młotek, *Kapłaństwo...*, dz. cyt., s. 258.

⁴⁸ A. Młotek, *Kapłaństwo...*, dz. cyt., s. 110.

⁴⁹ A. Młotek, *Obowiązki wychowawcze rodziców według Ojców Kościoła*, „Katecheta” 10 (1975), s. 109.

Interesujące jest pochylenie się Młotka nad wymogami stawianymi biskupom i kapłanom w tamtejszym czasie⁵⁰. Ojcowie synodalni w IV wieku uczyli, że nie każdy człowiek nadaje się do kapłaństwa. Potrzebne jest do tego specjalne powołanie. W sytuacji „spóźnionych powołań” należy badać intencje kandydatów i fakt przyjęcia przez nich chrztu. Dopuszczenie do stanu duchownego musi być poprzedzone egzaminem przeprowadzonym przez biskupa i wysłuchaniem świadectwa ludu. Duchowni nie mogą trudnić się administracją dóbr. Obowiązuje ich celibat, który ułatwia im realizację posługi duszpasterskiej w miłości niepodzielnej⁵¹.

W kręgu problematyki teologii moralnej szczegółowej

Podstawowy dla poszukiwań naukowych Księdza Młotka nurt badań historycznych wiąże się ściśle z jego zainteresowaniami z zakresu teologii moralnej systematycznej ogólnej i szczegółowej. Nie ulega też wątpliwości, że warsztat naukowy, wypracowany przy opracowywaniu problemów moralnych w okresie patrystycznym, znalazł swoje przedłużenie w sposobie podejścia do wielu zagadnień szczegółowych.

W publikacjach Profesora znalazło się miejsce m.in. dla takiej kwestii jak życie sakramentalno-kultyczne. Wszczepienie w Chrystusa przez wiarę, nadzieję i miłość stanowi normę chrześcijańskiego postępowania⁵². Te teologiczne cnoty rozwijają się poprzez sakramenty święte. W przyjmowanych sakramentach Chrystus staje się miarą życia i postępowania. Młotek podkreśla, że człowiek, który dobrowolnie poddaje się znakom sakramentalnym, oznaczającym i sprawiającym łaskę Chrystusową, zostaje ukształtowany w Chrystusie Bogu-Człowieku ukrzyżowanym i zmartwychwstałym, a jeżeli jest dobrze usposobiony, łaska ta bytowo go kształtuje oraz dynamicznie w nim działa. Profesor zaznacza, że dojrzały chrześcijanin, opierając się na mocy sakramentów świętych, realizuje swoje powołanie. Sakramenty stanowią dla niego normę chrześcijańskiego życia⁵³.

⁵⁰ Por. A. Młotek, *Wymogi stawiane duchownym przez synody w IV wieku*, [w:] *Veritati Salvificae Servire*, W. Wenz (red.), Wrocław 2002, s. 321–328; A. Młotek, *Niektóre wymogi stawiane biskupom w Kościele pierwszych chrześcijan*, „Świdnickie Studia Teologiczne” 1 (2004), nr 1, s. 141–143.

⁵¹ Por. A. Młotek, *Wymogi stawiane duchownym...*, dz. cyt., s. 328.

⁵² Por. J. Nagórny, *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina*, Lublin 2011, s. 16.

⁵³ Por. A. Młotek, *Sakramenty a moralność chrześcijańska*, „Studia Theologica Varsaviensa” 13 (1975), nr 2, s. 197.

Książd Młotek szczególną uwagę poświęca dwom sakramentom, a mianowicie Eucharystii i Pokucie. Poprzez sakrament Eucharystii chrześcijanin bierze udział w życiu Bożym dzięki najpełniejszemu zjednoczeniu z Chrystusem w Jego Ciele i Krwi. Niewątpliwie każdy sakrament zespała z Chrystusem, Jego życiem, śmiercią i chwałą zmartwychwstania, ale optymalny stopień zjednoczenia występuje w Eucharystii. To On sam wskazał na szczególnie zobowiązujący charakter Komunii Świętej w słowach ostrzeżenia, które skierował do apostołów, uzależniając życie od przyjmowania Jego Ciała i Krwi (por. J 6,53-56)⁵⁴.

Powołując się na św. Jana Chryzostoma, nazywanego „doktorem Eucharystii”, Młotek podkreśla, że „do Eucharystii należy przystępować z jak największą czystością duszy i żywą wiarą”⁵⁵. Ojcowie Kościoła byli przekonani, że ten, kto często przyjmuje Komunię Świętą z wiarą i pobożnością, będzie dobrym chrześcijaninem⁵⁶.

Profesor zauważa, że literatura patrystyczna miała zasadniczo charakter polemiczny i homiletyczny, który nie pozwalał na zbyt daleko posuniętą systematyzację ujęć; to orzeczenia synodów były wynikiem dyskusji fachowców i zawierały ściśle sformułowania obowiązujące w sumieniu. Z treści kanonów synodów pierwszych wieków wynikają trzy grupy zagadnień związanych z Eucharystią. Dotyczyły one przyjmowania Komunii Świętej, wiatyku i postu eucharystycznego⁵⁷.

Książd Młotek analizując nauczanie polskich biskupów na temat Eucharystii, zauważa, że ich zdaniem nie można jej przyjmować tylko ustami, ale należy również sercem, o ile wewnętrzne usposobienie pobudza do naśladowania zawartej w niej prawdy. Właściwe przeżywanie Eucharystii jako centrum życia chrześcijańskiego jest gwarancją, że stanie się ono służbą w Kościele i dla Kościoła⁵⁸. Z nauczaniem prawdy dogmatycznej o Eucharystii biskupi wiązali postulaty moralne. Ich adresatami byli duszpasterze, dzieci i młodzież, rodzice, służba ołtarza i pracownicy kościelni⁵⁹.

Podstawowym warunkiem uczestnictwa w Uczcie Eucharystycznej jest stan łaski uświęcającej. Chrześcijanin uświadamiając sobie powagę grzechu, rozumie,

⁵⁴ Por. A. Młotek, „Czyńcie to na moją pamiątkę”. *Eucharystia pokolenia postapostolskiego*, „Nowe Życie” 14 (1997), nr 3, s. 8.

⁵⁵ A. Młotek, *Eucharystia w nauce wczesnochrześcijańskich pisarzy i synodów*, [w:] *Eucharystia*, J. Krucina (red.), Wrocław 1987, s. 179–198.

⁵⁶ Por. A. Młotek, *Eucharystia w nauce...*, dz. cyt., s. 198.

⁵⁷ Por. A. Młotek, *Eucharystia w kanonach synodów IV w.*, „Vox Patrum” 12–13 (1987), s. 291–301.

⁵⁸ Por. A. Młotek, *Eucharystia w świetle listów pasterskich Episkopatu Polski*, [w:] *W blasku Eucharystii*, I. Dec (red.), Wrocław 1996, s. 254.

⁵⁹ Por. A. Młotek, *Eucharystia w świetle listów...*, dz. cyt., s. 256.

że tylko w łączności z Nim może go przewyciężyć. W tej walce z egoizmem i słabością otrzymuje pomoc w postaci sakramentu pojednania⁶⁰. Warunkiem powrotu do Boga jest nawrócenie⁶¹.

Sakrament pokuty bardzo wyraźnie uzewnętrznia społeczny aspekt życia łaski. Grzech jest nie tylko zerwaniem więzi z Bogiem, ale powoduje również wyobcowanie ze wspólnoty wiary. Młotek podkreśla, że „grzechy osobiste wyrządzając szkodę jednostce, szkodzą równocześnie życiu społecznemu, sprządzają i potęgują w nim nieład, osłabiają jego jedność i zwartość”⁶². To prawda, że sakrament pokuty przywraca przyjaźń z Bogiem i braćmi, ale Ewangeliczna prawda o nawróceniu wobec Boga domaga się dopełnienia poprzez zadośćuczynienie wspólnocie za zerwanie więzów miłości. Spowiadając się, chrześcijanin nie tylko dokonuje powrotu do rodziny „synów Bożych”, ale ponownie dzieli z bliźnimi dar Bożej miłości⁶³.

Szczególną uwagę poświęca Ksiądz Profesor szafarzowi sakramentu pojednania i pokuty. Nazywa go wprost „heroldem pojednania” grzesznika z Bogiem⁶⁴. Nie może on zapominać, że jest reprezentantem Kościoła, który „z powagą traktuje swoje obowiązki, wykonuje wszystko, co należy i z troską podchodzi do problemów penitenta”⁶⁵. Spowiednik ma być nie tyle sędzią i nauczycielem, co duszpasterzem i charyzmatykiem⁶⁶.

Oczywiście nie brakuje w piśmiennictwie Profesora przedstawienia postawy skruszonego penitenta przystępującego do sakramentu pojednania. Toteż omawia szczegółowo następujące akty dobrej spowiedzi⁶⁷: żal za grzechy, wyznanie win oraz zadośćuczynienie.

Powołanie do życia w chrześcijańskiej wspólnocie małżeńskiej i rodzinnej zostaje uświęcone przez sakramentalny znak łaski. Czerpiąc z Paschalnej Ofiary Chrystusa, związani ze sobą w miłości mężczyzna i kobieta na drogach swego życia nie pozostają sami – zaproszony w dniu ślubu Zbawiciel towarzyszy im w budowaniu „domowego Kościoła”. Profesor zaznacza, że stan małżeński

⁶⁰ Por. A. Młotek, *Powrót do Ojca...*, dz. cyt., s. 36.

⁶¹ Por. A. Młotek, *Wiara – nawrócenie – pojednanie*, „Collectanea Theologica” 44 (1974), f. 4, s. 101–103; A. Młotek, *Teologia nawrócenia*, [w:] *Rok Święty*, J. Krucina (red.), Wrocław 1974, s. 128.

⁶² A. Młotek, *Powrót do Ojca...*, dz. cyt., s. 31.

⁶³ Por. A. Młotek, *W nurcie teologii sakramentu pojednania*, „Homo Dei” 47 (1978), s. 192.

⁶⁴ Por. A. Młotek, *Spowiednik heroldem pojednania, pokoju i odrodzenia człowieka*, [w:] *Ku odnowie człowieka i społeczeństwa*, I. Dec (red.), Wrocław 1996, s. 159–168.

⁶⁵ A. Młotek, *Powrót do Ojca...*, dz. cyt., s. 100.

⁶⁶ Por. A. Młotek, *Powrót do Ojca...*, dz. cyt., s. 100.

⁶⁷ A. Młotek, *Warunki Bożej amnestii*, „Nowe Życie” 6 (1988), nr 4, s. 6–7.

otrzymuje od Boga w sakramencie szczególne uwznioślenie i służebność w Mistycznym Ciele Chrystusa⁶⁸.

Fundamentem, na którym winna się budować więź małżeńska, jest miłość. Na jej wspólnototwórczy charakter zwracał uwagę Jan Paweł II, gdy przypominał, że „tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób”⁶⁹. Młotek zdaje sobie sprawę z zapoznania pełnego jej sensu przez współczesnego człowieka i przypomina, że jest ona wartością dynamiczną, potrzebującą wzrostu i dojrzewania. Jest wielkim nieporozumieniem, jeśli więź między mężczyzną i kobietą pozostaje jedynie na poziomie sympatii i pożądania. Trzeba, by przekształciły się one w osobową przyjaźń, która wyraża się przez pragnienie dobra dla ukochanej osoby⁷⁰.

Miłość jako wartość osobowa wymaga dla swej żywotności i dojrzewania cechy życiowej trwałości⁷¹. Nie może być całościowego oddania się współmałżonków, jeżeli nie pojmują oni i nie traktują swojej wspólnoty jako nieodwołanej. Istotną cechą konstytutywną miłości małżeńskiej musi być zaangażowanie wewnętrzne. Małżeństwo nie jest jedynie ustalonym przez akt cywilny czy kościelny stanem, w którym wszystko jest trwałe i nie podlega zmianie. Małżeństwo wystawiane bywa niejednokrotnie na próby, narażane jest na liczne niebezpieczeństwa⁷². Wymaga zatem stałej troski, a nawet walki, by było pełne miłości i życia. Istotną wartością, podkreśla Młotek, jest wierność zawartemu przymierz⁷³.

Tworzenie wspólnoty osób dojrzewających w miłości do swojego przeznaczenia nie jest jedyną funkcją małżeństwa. Księga Rodzaju przechowała wezwanie Stwórcy skierowane do pierwszych rodziców, by byli płodni i rozmnażali się (por. Rdz 1,28). W ten sposób miłość małżeńska nabiera nowych cech: płodności i odpowiedzialności za przekazywane życie.

Kreacyjny zamysł Boży – stwierdza Profesor – stworzył człowiekowi, a ściśle mężczyźnie i kobiecie, możliwości osobowej wielkości i to w obszarze,

⁶⁸ Por. A. Młotek, *Kościół w służbie rodziny*, [w:] *Służcie Panu z weselem. Księga Jubileuszowa ku czci kard. Henryka Gulbinowicza*, I. Dec (red.), t. 1, Wrocław 2000, s. 340.

⁶⁹ Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio*, Watykan 1981, nr 18.

⁷⁰ Por. A. Młotek, *Kościół w służbie rodziny*, dz. cyt., s. 342.

⁷¹ Por. A. Młotek, *Rodzina i cywilizacja miłości. Papieski List do Rodzin*, „Nowe Życie” 11 (1994), nr 6, s. 3–4.

⁷² Por. A. Młotek, *Nierozzerwalność małżeństwa w nauczaniu Ojców Kościoła*, „Colloquium Salutis” 10 (1978), s. 181–196.

⁷³ Por. A. Młotek, *Wierność*, [w:] *Katolicyzm A–Z*, Z. Pawlak (red.), Poznań 1982, s. 384–385.

gdzie następuje integralne zjednoczenie osób w ich płciowości⁷⁴. Poprzez nieposłuszeństwo i grzech zniekształcone zostały wszystkie relacje, jakie tworzył człowiek, w tym także płaszczyzna oblubieńczego oraz całościowego sensu ludzkiego ciała i płciowości. W miejsce zachwyty i miłości weszło pożądanie, a wraz nim pojawił się wstyd. Trzeba jednak podkreślić, że Ksiądz Młotek nie demonizuje pożądania. Sfera seksualna – podobnie jak każda inna dziedzina ludzkiego życia – musi zostać poddana ocenie sumienia. Ponieważ zdaniem Młotka ta sfera, jak żadna inna, jest płaszczyzną ostrego starcia między pożądaniem a powinnością, tu szczególnie sfera *erosu* musi być powiązana ze sferą *etosu*⁷⁵.

W piśmiennictwie Profesora należy dostrzec ważny wątek poświęcony małżeństwom niesakramentalnym. Zauważa on, że wzrost liczby rozwodów niepokoi nie tylko duszpasterzy. Mnożą się głosy dotyczące modernizacji dyscypliny odnoszącej się do małżonków chrześcijańskich, którzy się rozwiedli i żyją w nowym małżeństwie⁷⁶. Zarzuca się stanowisku Kościoła wobec takich osób „przesadny rygoryzm, brak serca i zrozumienia”⁷⁷. Toteż nieodzowne jest wyjście Kościoła naprzeciw takim małżeństwom. Profesor stwierdza, że „troska o małżeństwa niesakramentalne to problem leczenia ciężkich, bolesnych i otwartych ran”⁷⁸. W duszpasterstwie małżeństw ważną sprawą jest zapobieganie takim sytuacjom. Stąd postulat należytego przygotowania do małżeństwa. Trzeba też mieć odwagę odradzać zawarcie związku, jeśli są widoczne oznaki, że małżeńskie przymierze jest chwiejne i nie będzie dotrzymane⁷⁹.

W konfesjonale należy, zdaniem Młotka, podawać zachęty do tego, by penitenci nie zanieśli wiary i praktyk życia religijnego, uczyć, że w ich sytuacji nie są przekreślone szanse zbawienia, zalecać wychowanie religijno-moralne dzieci, branie udziału w dziełach miłosierdzia i apostołacie. Możliwość przystąpienia do sakramentu Eucharystii może nastąpić przy spełnieniu warunków takich jak: niemożliwość rozejścia się, żal dokonanego czynu, postanowienie życia we wstrzemięźliwości seksualnej, naprawienie krzywdy wyrządzonej

⁷⁴ Por. A. Młotek, *Nierozzerwalność małżeństwa i etyka seksualna w pierwotnym Kościele*, „Collectanea Theologica” 49 (1979), f. 3, s. 112–115.

⁷⁵ Por. A. Młotek, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, dz. cyt., s. 112–115.

⁷⁶ Por. A. Młotek, *Separacja i ponowne małżeństwo w Kościele pierwszych wieków*, „Collectanea Theologica” 46 (1976), f. 4, s. 114–115.

⁷⁷ A. Młotek, *Troska duszpasterska o małżeństwa niesakramentalne*, „Homo Dei” 51 (1982), s. 110.

⁷⁸ A. Młotek, *Troska duszpasterska...*, dz. cyt., s. 110.

⁷⁹ Por. A. Młotek, *Troska duszpasterska...*, dz. cyt., s. 110.

współmałżonkowi i dzieciom, oraz, by uniknąć zgorszenia, przyjmowanie Komunii Świętej w innej parafii⁸⁰.

Prawo do życia jest podstawowym prawem każdej osoby. Życie ludzkie jest święte i nikt, w żadnej sytuacji, nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego niszczenia niewinnej istoty ludzkiej. Niewątpliwie jest ono jednym z największym darów Bożych i jest fundamentem realizacji wszelkich wartości⁸¹. Sens i wartość życia ludzkiego ujawniają się przez prawdę o podobieństwie Bożym w człowieku. Choć to podobieństwo do Boga zakorzenione jest w sferze duchowej, byłoby błędem sądzić, że ciało wyłączone jest z tej wyjątkowości bytu⁸². Człowiek jest bowiem jednością cielesno-duchową. W tej integralności zgrzeszył i cały również został odkupiony. Cały zatem człowiek winien być traktowany jako obraz Boga⁸³.

Profesor wskazuje na potrzebę odpowiedzialności każdego człowieka za życie. Ma ona jednak nie tylko indywidualny wymiar. Człowiek żyje w społeczności, musi ją zatem dopełnić o współodpowiedzialność za życie innych. Wymaga się tu nie tylko indywidualnej postawy jednostki, ale kładzie nacisk na społeczno-polityczne zagwarantowanie prawa każdego człowieka do życia. Podstawową sprawą, uczy Młotek, jest prawno-karne zabezpieczenia życia od poczęcia aż do naturalnej śmierci⁸⁴.

Szczególną rolę w obronie i promocji życia – jego zdaniem – należy przypisać służbie zdrowia. Jest ona służbą życiu na wszystkich jego etapach⁸⁵. Profesor z niepokojem zauważa, że „zawód lekarza, który powstał i rozwijał się jako służba człowiekowi cierpiącemu, narażony jest na wpływy różnych ideologii, może zboczyć ze swej drogi i będzie użyty na szkodę człowieka”⁸⁶. Toteż stwierdza, że tam, gdzie od zawodu lekarskiego czy pielęgniarskiego oczekuje się niszczenia poczętego życia czy wykorzystuje się go do usuwania człowieka umierającego, zawód pracownika służby zdrowia zatracą swój etos⁸⁷.

⁸⁰ Por. A. Młotek, *Przyjmowanie Komunii przez rozwiedzionych*, „Nowe Życie” 12 (1995), nr 1, s. 3–4.

⁸¹ Por. A. Młotek, *Życie ludzkie – cenny dar Boży*, [w:] *Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*, A. Młotek, T. Reroń (red.), Wrocław 1995, s. 72.

⁸² Por. A. Młotek, *Wielkie „tak” Kościoła dla życia*, [w:] *Świętość ludzkiego życia. Wokół instrukcji Dignitas personae*, T. Reroń (red.), Wrocław 2009, s. 174.

⁸³ Por. A. Młotek, *Wielkie „tak”...*, dz. cyt., s. 174.

⁸⁴ Por. A. Młotek, *Ochrona prawna dziecka poczętego*, „Nowe Życie” 9 (1991), nr 5, s. 4–5.

⁸⁵ Por. A. Młotek, *Służba zdrowia – służbą Ewangelii życia*, [w:] *Życie – dar nienaruszalny...*, dz. cyt., s. 153–165.

⁸⁶ A. Młotek, *Służba zdrowia...*, dz. cyt., s. 155.

⁸⁷ Por. A. Młotek, *Służba zdrowia...*, dz. cyt., s. 156.

Ksiądz Młotek zdaje sobie sprawę, że w stwórczym zamyśle Boga człowiek otrzymał zadanie troski o powierzony mu świat. W nakazie „czyńcie sobie ziemię poddaną” (Rdz 1,28) ujawnia się wielkie zaufanie Stwórcy do rodzaju ludzkiego. Władanie i opanowywanie świata realizują się przez pracę. Ten mandat ciągłego przekształcania świata wpisuje się w całościową wizję powołania chrześcijańskiego, sięga głęboko w istotę ludzkiego życia, przenika wszystkie sfery jego egzystencji, zarówno duchowej, jak i materialnej, staje się jakby wizytówką człowieczeństwa. Toteż Profesor nie pomija tej ważnej kwestii w swych badaniach naukowych. Podejmując to zagadnienie, powołuje się na znanego teologa, wybitnego znawcę problematyki Marie-Dominique’a Chenu⁸⁸. Dowodzi, że w jego wizji pracy personalistyczna, moralna i wspólnotowa perspektywa znajdują dopełnienie poprzez odczytanie ich religijnego wymiaru. Przez pracę człowiek włącza się w dzieło Boga Stwórcy, zaproszony przez Niego do „władarstwa” nad całym stworzonym światem⁸⁹.

Z pracą ludzką wiąże się zagadnienie odpoczynku i czasu wolnego⁹⁰. Historycznie biblijne jego pojawienie się Narodzie Wybranym było zupełnie czymś nowym w świecie, gdzie podział na pracę i odpoczynek przebiegał w poprzek społeczeństw: praca przynależała do społecznych nizin (kobiet i niewolników), czas wolny wypełniał życie wolnych mężczyzn. Młotek zwraca jednak uwagę, że dzisiejszy człowiek, który – jakby się zdawało – rozwiązał ten starożytny podział, nie jest wolny w swoim tak zwanym wolnym czasie. Z jednej strony bowiem społeczeństwo zapewnia mu coraz więcej czasu wolnego, z drugiej jednak czas ten mu organizuje poprzez całą gamę ofert i nacisków manipulacyjnych. W ten sposób czas wolny staje się nowym systemem zniewolenia⁹¹.

Nurt historyczny twórczości pisarskiej Księdza Profesora dotyczy głównie dziejów teologii na Uniwersytecie Wrocławskim. Jego zamierzeniem było śledzenie losów teologii na Wydziale Teologii Katolickiej w Akademii Leopoldyńskiej (utworzonej w 1702 roku) i na Uniwersytecie Wrocławskim (1811–1945)⁹². W związku z Jubileuszem 300-lecia uniwersytetu we Wrocławiu przedstawił losy poszczególnych dyscyplin teologicznych, a zwłaszcza teologii moralnej. Ukazał także polskie tradycje, które uwidaczniały się wśród studiujących teologię we Wrocławiu.

⁸⁸ Por. A. Młotek, *Teologia pracy według M.D. Chenu*, „Collectanea Theologica” 42 (1972), f. 3, s. 134–135.

⁸⁹ Por. A. Młotek, *O. Marie-Dominique Chenu OP jako teolog pracy*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 17 (2009), nr 1, s. 129–140.

⁹⁰ Por. A. Młotek, *Praca i czas wolny*, „Collectanea Theologica” 45 (1975), f. 1, s. 95–97.

⁹¹ Por. A. Młotek, *Praca i czas wolny*, dz. cyt., s. 96.

⁹² Por. A. Młotek, *Teologia katolicka na Uniwersytecie Wrocławskim*, Wrocław 1998.

Wreszcie kolejnym ciekawym wątkiem dorobku naukowego Księdza Młotka jest ocena polskich środowisk naukowych na polu teologii moralnej. Cennym przyczynkiem do historiografii polskiej nauki jest zwłaszcza artykuł na temat teologii moralnej na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Ten szczegółowy problem Profesor omawia w poszerzonym kontekście dziejów, gdzie okresy pomyślności historycznej spletały się z czasem dramatów ostatniej wojny⁹³. Ważny, gdyż zappełniający lukę w nauce, jest szkic Młotka o wykładach teologii moralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu we Wrocławiu w rzeczywistości powojennej⁹⁴. Profesor omawia także badania prowadzone nad antykiem chrześcijańskim na tymże wydziale⁹⁵.

Innym wątkiem będącym konsekwencją dotychczasowych badań Księdza Młotka jest przedstawienie osób, które otrzymały najwyższy laur akademicki, jakim jest doktorat *honoris causa*. Najpierw czyni to w odniesieniu do osób z Wydziału Teologii Katolickiej na Uniwersytecie Wrocławskim⁹⁶, a następnie na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu⁹⁷.

Zakończenie

Refleksja nad badaniami naukowymi Księdza Profesora Młotka prowadzi do przekonania, że choć został wykształcony w duchu przedsoborowej teologii moralnej, był nade wszystko teologiem posoborowym. Sobór Watykański II, niewątpliwie najważniejsze wydarzenie w Kościele w ubiegłym stuleciu, wyznaczył kierunki odnowy teologii, w tym teologii moralnej, na wiele dziesiątków lat. Właśnie wtedy przyszło teologom podjąć wyzwania, jakie przed nimi postawił.

Sobór zawarł tylko ogólne wskazania, nie wypracował natomiast zwartej koncepcji metodologicznej. Tym bardziej zdumiewa łatwość, z jaką Profesor odnalazł się w nurcie odnowy teologii moralnej. Od razu włączył się w dzieło

⁹³ Por. A. Młotek, *Teologia moralna na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, „Studia Theologica Varsoviensia” 29 (1991), nr 1, s. 120–134.

⁹⁴ Por. A. Młotek, *Z dziejów teologii moralnej na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu*, „Colloquium Salutis” 11 (1979), s. 211, 251; A. Młotek, *Zarys dziejów teologii moralnej na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu*, [w:] *Teologia i życie*, J. Kuliberda (red.), Częstochowa 1994, s. 321–337.

⁹⁵ Por. A. Młotek, *Badania nad antykiem chrześcijańskim na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu (1811–1945)*, [w:] *Miserirordia et veritas*, Wrocław 1986, s. 237–364.

⁹⁶ A. Młotek, *Doktoraty honoris causa Wydziału Teologii Katolickiej we Wrocławiu w XIX i XX wieku*, „Studia i Materiały z dziejów Uniwersytetu Wrocławskiego” 5 (2004), s. 79–105.

⁹⁷ Por. A. Młotek, *Poczet doktorów honoris causa teologii katolickiej we Wrocławiu*, [w:] *300 lat Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, I. Dec (red.), Wrocław 2002, s. 93–111.

wypracowania nowego oblicza teologii moralnej, zgodnego z duchem tegoż Soboru. Młotek nie tylko dostrzegwał braki przedsoborowej teologii moralnej, ale także sam wpisywał się w nurt odnowy teologii moralnej.

W publikacjach Profesora daje się zauważyć pasja badawcza w zakresie problemów teologiczno-moralnych okresu wczesnochrześcijańskiego. Z wielkim upodobaniem cytował on dzieła patrystyczne, wyrażając przy tym przekonanie, że nauczanie pisarzy wczesnochrześcijańskich, szczególnie w połączeniu z fundamentem biblijnym, pozwala na lepsze zrozumienie wielu aspektów odnowionej teologii moralnej. Nie można pominąć w jego badaniach ważnego wkładu w zakresie teologii moralnej szczegółowej.

Bibliografia

- Derdziuk A., *Nawrócenie*, [w:] *Jan Paweł II. Encyklopedia Nauczania Moralnego*, J. Nagórny, K. Jeżyna (red.), Radom 2005, s. 365–358.
- Greniuk F., *Katolicka teologia moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości*, Lublin 1993.
- Góralczyk P., *Chrystocentryzm ewangeliczny*, [w:] *Jan Paweł II. Encyklopedia Nauczania Moralnego*, J. Nagórny, K. Jeżyna (red.), Radom 1995, s. 98–104.
- Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, Watykan 1995.
- Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio*, Watykan 1981.
- Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor*, Watykan 1993.
- Kowalski J., *Ksiądz Profesor Antoni Młotek. Dydaktyk i badacz moralnych problemów antyku chrześcijańskiego*, [w:] *Ut vitam habeant. Orędzie moralne Ojców Kościoła*, A. Szafulski (red.), Wrocław 2011, s. 21–26.
- Kowalski J., *Ks. prof. Antoni Młotek – człowiek chrześcijańskiego uniwersalizmu*, [w:] *W kręgu chrześcijańskiego orędzia moralnego*, M. Biskup, T. Reroń (red.), Wrocław 2000, s. 73–77.
- Młotek A., *Aktualne wartości dawnej praktyki pokutnej w Kościele*, „Chrześcijanin w Świecie” 14 (1982), nr 9, s. 49–63.
- Młotek A., *Aktualne wartości katechezy patrystycznej*, „Znak” 31 (1970), nr 306, s. 1348–1351.
- Młotek A., *Aktualność myśli Ojców Kościoła*, „Collectanea Theologica” 43 (1973), f. 4, s. 85–88.
- Młotek A., *Alla ricerca della particolarità delle teologia morale polacca*, „Angelicum” 71 (1994), s. 187–222.
- Młotek A., *Badania nad antykiem chrześcijańskim na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu (1811–1945)*, [w:] *Miserirordia et veritas*, Wrocław 1986, s. 237–364.
- Młotek A., *Chrystocentryzm życia moralnego w ujęciu św. Ambrożego. Zarys problematyki*, „Colloquium Salutis” 16 (1984), s. 245–262.
- Młotek A., *Chrystologiczna koncentracja w nauce św. Ambrożego z Mediolanu*, „Vox Patrum” 6–7 (1984), s. 249–267.
- Młotek A., *Chrześcijański styl życia godziwego*, „Biuletyn Synodu Archidiecezji Wrocławskiej” 5 (1990), nr 4, s. 5–11.
- Młotek A., *Czy katecheza patrystyczna jest aktualna?*, „Katecheta” 23 (1979), s. 28–29.

- Młotek A., „Czyńcie to na moją pamiątkę”. *Eucharystia pokolenia postapostolskiego*, „*Eucharystia pokolenia postapostolskiego*”, „*Nowe Życie*” 14 (1997), nr 3, s. 8.
- Młotek A., *Doktoraty honoris causa Wydziału Teologii Katolickiej we Wrocławiu w XIX i XX wieku*, „*Studia i Materiały z dziejów Uniwersytetu Wrocławskiego*” 5 (2004), s. 79–105.
- Młotek A., *Eucharystia w kanonach synodów IV w.*, „*Vox Patrum*” 12–13 (1987), s. 291–301.
- Młotek A., *Eucharystia w nauce wczesnochrześcijańskich pisarzy i synodów*, [w:] *Eucharystia*, J. Krucina (red.), Wrocław 1987, s. 179–198.
- Młotek, *Eucharystia w świetle listów pasterskich Episkopatu Polski*, [w:] *W blasku Eucharystii*, I. Dec (red.), Wrocław 1996, s. 247–260.
- Młotek A., *Kapłaństwo wiernych w nauce Ojców Kościoła*, „*Vox Patrum*” 13–15 (1993–1995), s. 247–260.
- Młotek, *Kościół w służbie rodziny*, [w:] *Służcie Panu z weselem. Księga Jubileuszowa ku czci kard. Henryka Gulbinowicza*, I. Dec (red.), t. 1, Wrocław 2000, s. 339–355.
- Młotek A., *Il rigorismo morale della Chiesa primitiva occidentale*, „*Rivista di Teologia Morale*” 10 (1979), s. 419–433.
- Młotek A., *Maryjne inspiracje w kształtowaniu postaw wiary i moralności narodu polskiego*, „*Chrześcijanin w Świecie*” 14 (1982), nr 4–5, s. 3–21.
- Młotek A., *Misje – istotny wymiar Kościoła*, [w:] *Maius Ac Divinius*, W. Irek, H. Schambeck (red.), Wrocław 2009, s. 535–542.
- Młotek A., *Mysł etyczna Tadeusza Kotarbińskiego*, „*Collectanea Theologica*” 51 (1982), f. 3, s. 18–24.
- Młotek A., *Niczego nie przedkładać ponad miłość do Chrystusa. Chrystocentryzm życia moralnego w ujęciu św. Benedykta*, [w:] *Osoba – Kościół – społeczeństwo*, I. Dec (red.), Wrocław 1992, s. 321–331.
- Młotek A., *Niektóre wymogi stawiane biskupom w Kościele pierwszych chrześcijan*, „*Świdnickie Studia Teologiczne*” 1 (2004), nr 1, s. 141–143.
- Młotek A., *Nierozzerwalność małżeństwa i etyka seksualna w pierwotnym Kościele*, „*Collectanea Theologica*” 49 (1979), f. 3, s. 112–115.
- Młotek A., *Obowiązki wychowawcze rodziców według Ojców Kościoła*, „*Katecheta*” 10 (1975), s. 107–110.
- Młotek A., *Ochrona prawna dziecka poczętego*, „*Nowe Życie*” 9 (1991), nr 5, s. 4–5.
- Młotek A., *O. Marie-Dominique Chenu OP jako teolog pracy*, „*Wrocławski Przegląd Teologiczny*” 17 (2009), nr 1, s. 129–140.
- Młotek A., *Patrystyczna koncepcja apostołstwa chrześcijan*, „*Colloquium Salutis*” 6 (1974), s. 223–234.
- Młotek A., *Pismo Święte jako źródło życia duchowego pierwszych chrześcijan*, [w:] *Żyjemy dla Pana*, M. Rosik (red.), Wrocław 2005, s. 449–456.
- Młotek A., *Pismo Święte w życiu pierwszych chrześcijan*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 30 (1977), s. 310–323.
- Młotek A., *Poczet doktorów honoris causa teologii katolickiej we Wrocławiu*, [w:] *300 lat Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, I. Dec (red.), Wrocław 2002, s. 93–111.
- Młotek A., *Postawy i świadectwa. Kościół wobec problemów moralnych IV wieku*, Wrocław 1986.
- Młotek A., *Powrót do Ojca. Wokół chrześcijańskiej idei pojednania i pokuty*, Wrocław 1999.
- Młotek A., *Praca i czas wolny*, „*Collectanea Theologica*” 45 (1975), f. 1, s. 95–97.

- Młotek A., *Próby przewyciężenia augustyńskiego rygoryzmu w sprawie kłamstwa i obrony sekretu*, „Colloquium Salutis” 13 (1981), s. 235–248.
- Młotek A., *Przyjmowanie Komunii przez rozwiedzionych*, „Nowe Życie” 12 (1995), nr 1, s. 3–4.
- Młotek A., *Rodzina i cywilizacja miłości. Papieski List do Rodzin*, „Nowe Życie” 11 (1994), nr 6, s. 3–4.
- Młotek A., *Sakramenty a moralność chrześcijańska*, „Studia Theologica Varsaviensa” 13 (1975), nr 2, s. 194–197.
- Młotek A., *Sens misji dzisiaj*, „Nowe Życie” 7 (1989), nr 12, s. 14–15.
- Młotek, *Separacja i ponowne małżeństwo w Kościele pierwszych wieków*, „Collectanea Theologica” 46 (1976), f. 4, s. 113–115.
- Młotek A., *Służba zdrowia – służbą Ewangelii życia*, [w:] *Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*, A. Młotek, T. Reroń (red.), Wrocław 1995, s. 153–65.
- Młotek A., *Specyficzne rysy polskiej teologii moralnej*, „Colloquium Salutis” 20 (1988), s. 207–220.
- Młotek A., *Společne rysy moralności według augustyńskiej koncepcji „Christus totus”*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 24 (1977), nr 3, s. 11–17.
- Młotek A., *Spowiednik heroldem pojednania, pokoju i odrodzenia człowieka*, [w:] *Ku odnowie człowieka i społeczeństwa*, I. Dec (red.), Wrocław 1996, s. 159–168.
- Młotek A., *Sprawiedliwa zapłata*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 10 (2002), nr 1, s. 246–248.
- Młotek A., *Synteza teologii moralnej*, „Colloquium Salutis” 13 (1981), s. 321–324.
- Młotek A., *Teologia katolicka na Uniwersytecie Wrocławskim*, Wrocław 1998.
- Młotek A., *Teologia moralna na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, „Studia Theologica Varsaviensa” 29 (1991), nr 1, s. 120–134.
- Młotek A., *Teologia nawrócenia*, [w:] *Rok Święty*, J. Krucina (red.), Wrocław 1974, s. 123–132.
- Młotek A., *Teologia pracy według M.D. Chenu*, „Collectanea Theologica” 42 (1972), f. 3, s. 134–135.
- Młotek A., *Troska duszpasterska o małżeństwa niesakramentalne*, „Homo Dei” 51 (1982), s. 110–119.
- Młotek A., *Trynitarnie aspekty moralności w nauczaniu Ojców Kościoła*, „Colloquium Salutis” 7 (1975), s. 251–264.
- Młotek A., *U źródeł chrześcijańskiego rygoryzmu moralnego*, „Studia Antiquitatis Christianae” 2 (1980), s. 244–260.
- Młotek A., *Warunki Bożej amnestii*, „Nowe Życie” 6 (1988), nr 4, s. 6–7.
- Młotek A., *Wiara – nawrócenie – pojednanie*, „Collectanea Theologica” 44 (1974), f. 4, s. 101–103.
- Młotek A., *Wielkie „tak” Kościoła dla życia*, [w:] *Świętość ludzkiego życia. Wokół instrukcji Dignitas personae*, T. Reroń (red.), Wrocław 2009, s. 169–181.
- Młotek A., *Wierność*, [w:] *Katolicyzm A–Z*, Z. Pawlak (red.), Poznań 1982, s. 384–385.
- Młotek A., *W nurcie teologii sakramentu pojednania*, „Homo Dei” 47 (1978), s. 190–195.
- Młotek A., *W poszukiwaniu specyfiki polskiej teologii moralnej*, [w:] *Szkice o teologii polskiej*, S.C. Napiórkowski (red.), Poznań 1988, s. 39–55.
- Młotek A., *Wybór podstawowy i konkretne postępowanie w świetle w świetle encykliki Veritatis splendor*, [w:] *W prawdzie ku wolności. W kręgu encykliki Veritatis splendor*, E. Janiak (red.), Wrocław 1994, s. 259–265.

- Młotek A., *Wymogi stawiane duchownym przez synody w IV wieku*, [w:] *Veritati Salvificae Servire*, W. Wenz (red.), Wrocław 2002, s. 321–328.
- Młotek A., *Zarys dziejów teologii moralnej na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu*, [w:] *Teologia i życie*, J. Kuliberda (red.), Częstochowa 1994, s. 321–337.
- Młotek A., *Z dziejów teologii moralnej na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu*, „Colloquium Salutis” 11 (1979), s. 211–251.
- Młotek A., *Znaczenie duszpastersko-wychowawcze Biblii według Ojców Kościoła*, „Katecheta” 25 (1981), s. 77–81.
- Młotek A., *Zobowiązanie katolików świeckich do apostołstwa według Ojców Kościoła*, „Colloquium Salutis” 4 (1972), s. 191–202.
- Młotek A., *Zur Geschichte der Moraltheologie an der katholisch-theologischen Fakultät der Universität Breslau*, „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte” 45 (1987), s. 133–143.
- Młotek A., *Życie ludzkie – cenny dar Boży*, [w:] *Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*, A. Młotek, T. Reroń (red.), Wrocław 1995, s. 71–73.
- Młotek A., *Życie po chrześcijańsku w zaraniu trzeciego tysiąclecia*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2 (1994), nr 2, s. 15–20.
- Młotek A., *Wspólnotowe oblicze moralności według Augustyńskiej koncepcji „Christus totus”*, [w:] *Teologia nauką o Bogu*, Kraków 1997, s. 260–261.
- Młotek A., *„Wybór podstawowy” w teologii moralnej i w życiu*, „Homo Dei” 49 (1998), s. 172–181.
- Nagórny J., *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina*, Lublin 2011.
- Olejnik S., *Encyklika Veritatis splendor o misji i postudze teologów moralistów w Kościele*, [w:] *W kręgu chrześcijańskiego orędzia moralnego. Księga Jubileuszowa poświęcona ks. prof. Antoniemu Młotkowi*, M. Biskup, T. Reroń (red.), Wrocław 2000, s. 198–207.
- Olejnik S., *Ks. prof. Antoni Młotek – uczony, teolog, moralista*, [w:] *W kręgu chrześcijańskiego orędzia moralnego. Księga Jubileuszowa poświęcona ks. prof. Antoniemu Młotkowi*, M. Biskup, T. Reroń (red.), Wrocław 2000, s. 79–83.
- Pryszmont J., *Historia teologii moralnej*, Warszawa 1987.
- Reroń T., *Etyka w szpitalu. Diakonia – medycyna – duszpasterstwo*, Wrocław 2020.
- Reroń T., *Ksiądz Profesor Antoni Młotek. Badacz dziejów wczesnochrześcijańskiej teologii moralnej*, [w:] *Ut vitam habeant. Orędzie moralne Ojców Kościoła*, A. Szafulski (red.), Wrocław 2011, s. 27–30.
- Reroń T., *Ksiądz Profesor Antoni Młotek – wrocławski teolog moralista*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 72 (2019), nr 2, s. 216–225.
- Sobór Watykański II, Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*.
- Szafulski A., *Treść patrystyczna w twórczości naukowej ks. A. Młotka*, [w:] *Ut vitam habeant. Orędzie moralne Ojców Kościoła*, A. Szafulski (red.), Wrocław 2011, s. 31–36.

TADEUSZ REROŃ (KS. PROF. DR HAB.) – autor książek i artykułów naukowych oraz popularnonaukowych z zakresu teologii moralnej i bioetyki. Publikacje książkowe: *Media na usługach moralności chrześcijańskiej* (Wrocław 2002) i *Sakrament pokuty w dobie Soboru Trydenckiego. Studium historyczno-moralne* (Wrocław 2002).